

۱- معاویه چگونه به سلطنت رسید؟

۲- اوضاع امویان در دوران جاهلیت چگونه بود؟

۳- عکس العمل امویان در ابتدای بعثت با اسلام چگونه بود؟

۴- اوضاع بنی امیه در دوران خلافت ابوبکر و عمر چگونه بود؟

۵- اوضاع امویان در دوره عثمان چگونه بود؟

امویان بر مسند قدرت

درس ۶

۶- نحوه برخورد بنی امیه با امام علی (ع) در دوران خلافت چگونه بود؟

۱) پس از آنکه در سال ۴۱ق، بر اثر دسیسه معاویه و همراهی نکردن مردم و خواص جامعه با امام حسن (ع)، صلح معاویه بر امام تحمیل شد و ایشان با شروطی آن را پذیرفت. بدین ترتیب معاویه بر مسند حکومت نشست و سلسله سلطنت اموی آغاز شد. امویان تا سال ۱۳۲ق بر سرتاسر قلمرو جهان اسلام حکومت کردند و سپس شاخه‌ای از آنان تا چندین قرن بعد در اسپانیای اسلامی (اندلس) زمام امور را در اختیار داشت. در این درس، شما تحولات مهم و ویژگی‌های دوران خلافت بنی امیه و حکومت آنان بر اندلس را بررسی و تجزیه و تحلیل خواهید کرد.

امویان پیش از خلافت

بعثت پیامبر، بنی امیه با سرسختی تمام، در برابر دعوت به اسلام، ایستادگی کردند و رئیس آنان، ابوسفیان، رهبری سیاسی - نظامی قریش علیه مسلمانان را به دست گرفت. خاندان بنی امیه پس از فتح مکه، مسلمان شدند. ۳

۲) امویان (بنی امیه)، از خاندان قدرتمند قبیله قریش در عصر جاهلیت به شمار می‌رفتند. این خاندان از طریق تجارت و اداره برخی از مناصب کعبه، ثروت فراوانی اندوخته بود. ۲ پس از

یک توضیح

طُلُقَاء

زمانی که امویان و سایر افراد قبیله قریش، پس از فتح مکه در سال ۸ ق، اظهار مسلمانی کردند، پیامبر رحمت نیز آنان را بخشید و فرمود: «إِذْهَبُوا فَانْتُمُ الطُّلُقَاءُ»، «بروید که شما آزاد شدگانید» (ابن هشام، السیره النبویه، ج ۴، ص ۵۴-۵۵). از آن پس، بنی امیه به «طُلُقَاء» و «بَنَاءُ الطُّلُقَاء» شهرت یافتند.

۴) امویان در دوران خلافت ابوبکر بنی قُحافه و عمر بن خطاب در فتوحات مشارکت فعال داشتند؛ از جمله دو پسر ابوسفیان به نام‌های یزید و معاویه، فرماندهی بخشی از سپاه اعراب مسلمان را در جریان فتح منطقه شام به عهده گرفتند و یکی پس از دیگری، از سوی عمر به حکومت این منطقه مهم منصوب شدند. ۵ در دوران خلافت عثمان که خود از خاندان بنی امیه بود، نفوذ و ۴

قدرت امویان بسیار افزایش یافت و حکومت شهرهای مهم و فرماندهی سپاه در فتوحات به عهده آنان بود. ۵ پس از عثمان، بیشتر سران بنی امیه از بیعت با امام علی (ع) خودداری کردند و با آن حضرت به مخالفت پرداختند. امویان که نقش مهمی در ایجاد جنگ جمل داشتند، پس از شکست در این جنگ، به معاویه در شام پیوستند و با تمام قوا از او در جنگ صفین پشتیبانی کردند. ۶

حکومت معاویه بر شام

معاویه برای رسیدن به اهداف قدرت طلبانه‌ای که در سر داشت، خود را خون خواه عثمان، خلیفه سوم، معرفی می‌کرد، در حالی که از کمک به عثمان در مقابل معترضان خودداری کرده بود. او، همچنین با وعده حکومت شهرها و مناطق مختلف و بدل و بخشش فراوان از بیت‌المال، عده‌ای از سیاستمداران زیرک اما دنیا طلب مانند عمروعاص و مُغیره بن شعبه را به خدمت گرفت. با خُده عمو و عاص بود که معاویه از شکست حتمی در جنگ صفین نجات پیدا کرد. **۲ پرسش**

معاویه در زمان عمر به حکومت شام منصوب شد و با وجود اعتراض و مخالفت برخی از مسلمانان، تا زمان خلافت علی (ع) در این مقام باقی ماند. حکومت طولانی مدت وی بر منطقه شام، این منطقه را به پایگاهی مناسب و مطمئن برای قدرت طلبی و ثروت اندوزی بنی امیه تبدیل کرد. **۲ پرسش** معاویه در طی این مدت با فریب کاری و تبلیغات فراوان، پشتیبانی کامل مردم شام را نسبت به خود و خاندانش جلب کرد. از این رو، شامی‌ها در جریان شورش معاویه بر امام علی (ع) و امام حسن (ع)، از امویان طرفداری کردند.

گفت‌وگو و مباحثه علمی

با توجه به مطالب درس ۵ و توضیحات دبیر، درباره تفاوت حمایت مردم کوفه از امام علی (ع) با پشتیبانی مردم شام از معاویه گفت‌وگو کنید.

تأسیس خلافت امویان

فرماندهان و بزرگان سپاه کوفه از آن حضرت، موجب ایجاد آشفتگی در سپاه ایشان شد و حتی امام حسن (ع) مورد سوء قصد یکی از سپاهیان خود قرار گرفت. در چنین اوضاعی که اعتماد امام نسبت به کوفیان سلب شده بود، آن حضرت به علت خیانت سردارانش و برای جلوگیری از ریختن خون مسلمانان، صلح به امام حسن (ع) تحمیل شد و ایشان با شرایطی، خلافت را به معاویه واگذار کرد. **۸**

پس از شهادت حضرت علی (ع) (۲۱ رمضان سال ۴۰ ق)، معاویه در شام خود را خلیفه خواند و از مردم آنجا بیعت گرفت. امام حسن (ع) نخست با ارسال نامه‌هایی به معاویه، او را از طغیانگری و تلاش برای جنگ و خونریزی بر حذر داشت؛ اما معاویه بدون توجه به نصایح آن حضرت، به عراق لشکرکشی کرد و امام حسن (ع) به منظور مقابله با او، همراه با سپاهی که فرماندهی آن را قیس بن سعد بن عباده انصاری به عهده داشت از کوفه خارج شد. دسیسه‌های معاویه برای خریدن یا جدا کردن

شروط صلح نامه امام حسن (ع) با معاویه

«رفتار معاویه بر اساس کتاب و سنت و سلوک خلفای سلف [پیشین] باشد؛ معاویه برای پس از خود جانشینی تعیین نکند و این امر را به شورا واگذارد؛ جان و مال و فرزندان مردم در امان بماند؛ معاویه در نهان و آشکار به بدخواهی علی و حسن و آزردن یاران ایشان نپردازد» (بلذری، انساب الاشراف، ج ۳، ص ۴۲).

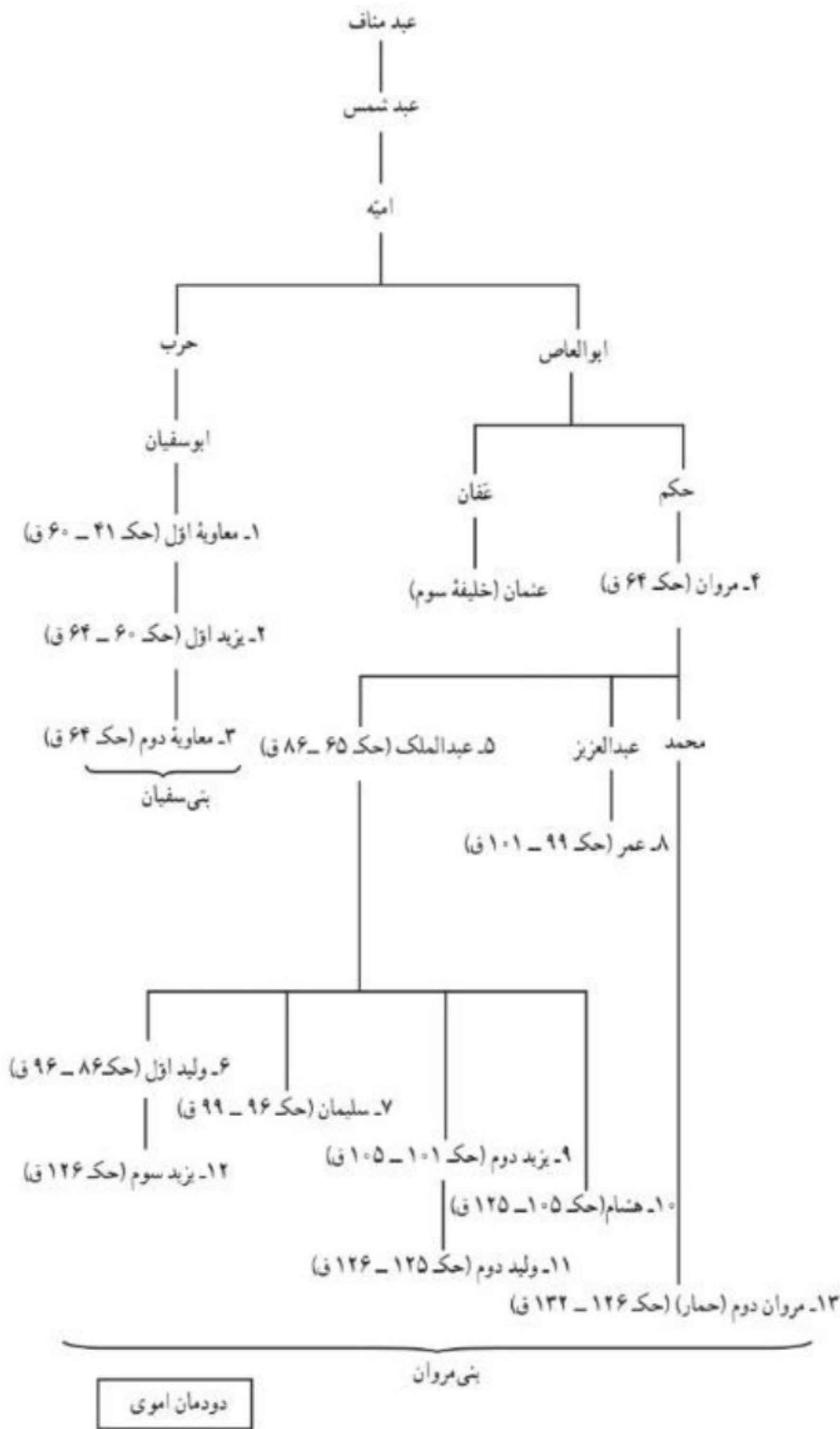
لینک دریافت فایل کامل در تلگرام @s-m73javad واتساپ 09013874879

۹- دوران خلفای نخستین چه زمانی به پایان رسید؟

۱۰- چه کسی اندلس را فتح کرد و نتیجه آن چه شد؟

۱۱- نتیجه جنگهای مسلمانان با رومیان در زمان امویان چه بود؟

۱۲- هدف از توسعه نیروی دریایی در زمان بنی امیه چه بود؟

۹) با به خلافت رسیدن معاویه، دوران خلفای نخستین به پایان رسید و خلافت اموی آغاز شد. در دوران خلافت امویان، ۱۳ نفر از اعضای خاندان بنی امیه از دو شاخه سفیانی و مروانی یکی پس از دیگری بر مسند قدرت نشستند. (۹

فتوحات بنی امیه

در عصر اموی، سپاهیان مسلمان، مناطق وسیعی را در شرق و غرب قلمرو خلافت گشودند. (یکی از مهم ترین فتوحات مسلمانان در زمان بنی امیه، فتح اسپانیا (اندلس) به دست سردارانی چون طارق بن زیاد و موسی بن نصیر بود. سپاهیان اسلام حتی مناطقی از جنوب فرانسه را تصرف کردند، اما سرانجام در نبردی بزرگ از مسیحیان شکست خوردند و به اسپانیا عقب نشستند.) ۱۰

۱۱) در زمان امویان، درگیری و جنگ های زیادی میان مسلمانان و سپاه امپراتوری روم شرقی اتفاق افتاد. حتی سپاهیان مسلمان چندین بار شهر قسطنطنیه، پایتخت امپراتوری روم را از زمین و دریا محاصره کردند، اما موفق به فتح آن شهر نشدند. (۱۱

۱۲) یکی از اقدام های برجسته امویان، توسعه نیروی دریایی و گسترش فتوحات در دریا بود. معاویه این اقدام را به منظور فتح جزایر دریای مدیترانه و پایان دادن به حاکمیت مطلق رومیان بر آن دریا انجام داد. (۱۲
مسلمانان از آن زمان به بعد به اهمیت ابعاد نظامی، ارتباطی و تجاری دریا و دریانوردی، توجه بیشتری نشان دادند.

فعالیت ۱

بررسی نقشه تاریخی

با مقایسه نقشه صفحه های ۴۸ و ۵۶، سرزمین ها و مناطقی را که در دوران بنی امیه فتح شد، فهرست کنید.

۱۳- مهم ترین تحولی که خلفای اموی پدید آوردند چه بود؟

۱۴- نشانه ها و آثار تحولی که در حکومت اموی نمایان شد را بنویسید؟ استفاده از زور در کسب و حفظ قدرت -

موروثی شدن خلافت - ثومیت گرایی و تشدید تعصبات قبیله ای - تبعیض و نابرابری اقتصادی - ترویج جبرگرایی

۱۵- روش اخذ بیعت در زمان امویان چگونه بود؟

۱۶- امویان معمولاً چگونه با مخالفان خود برخورد می کردند؟

قلمرو مسلمانان در دوره بنی امیه

سیاست و حکومت

و جان و مال مخالفان را تهدید می کرد. برای مثال، معاویه و حاکم منصوب او در مدینه و مکه، به اقدام های مختلفی از قبیل تطمیع و تهدید متوسل شدند تا بزرگان این دو شهر را به بیعت با یزید وادار کنند، که به جز امام حسین علیه السلام و عبدالله بن زبیر، دیگران را ناگزیر به بیعت کردند. (۱۵)

(حکومت بنی امیه همواره در برابر معترضان و مخالفان خود سیاست سرکوب و خشونت را اجرا می کرد. حتی معاویه که خود را سیاستمداری اهل مدارا و مسالمت جو نشان می داد، انتقاد و اعتراض برخی از شیعیان مانند حُجر بن عَدی و عَمرو بن حَمِق را تحمل نکرد و دستور به قتل آنان داد. بیشتر صاحب منصبان سیاسی و نظامی حکومت اموی، به ویژه حاکمان شهرها و مناطق مختلف قلمرو خلافت، افرادی خشن و خونریز بودند. حجاج بن یوسف ثقفی از مشهورترین این افراد بود. (۱۶)

۱۳) مهم ترین تحولی که با خلافت خاندان اموی پدید آمد، فاصله گرفتن حکومت از اصول و ارزش های انسانی و اخلاقی مورد تأکید قرآن و پیامبر اسلام و تبدیل خلافت دینی به سلطنت بوم نشانه ها و آثار این تحول به شکل های مختلف در ابعاد سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی در دوران خلافت اموی ظاهر شد.

۱- استفاده از زور برای کسب و حفظ قدرت

۱۵) معاویه، نخستین خلیفه ای بود که برخلاف خلفای پیش از خود، با زور و غلبه نظامی، زمام امور را به دست گرفت. در زمان امویان، اخذ بیعت با تهدید و اجبار همراه بود. بدین گونه که ابتدا بزرگان خاندان اموی و سپس فرماندهان نظامی و امیران ولایات بیعت می کردند. پس از آن، امیر و والی هر منطقه از افراد صاحب نفوذ و مردم تحت حکومت خود بیعت می گرفت

فعالیت ۲

بررسی شواهد و مدارک

متن‌های زیر را بخوانید و به صورت گروهی به پرسش‌های مربوط به آن پاسخ مناسب دهید.

متن ۱: یکی از بزرگان کوفه هنگام بیعت با معاویه گفت: «سلام بر تو ای پادشاه!»، معاویه به خشم آمد و گفت: «چرا مرا امیر المؤمنین خطاب نکردی؟»، پاسخ آن شخص چنین بود: «آن در صورتی بود که ما تو را امیر کرده باشیم، ولی تو خود به این کار اقدام کرده‌ای» (یعقوبی، تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۱۴۴).

متن ۲: معاویه در نخستین خطابه خود در مدینه پس از رسیدن به خلافت، گفت: «... اما بعد، من، به خدا قسم، خلافت را به وسیله محبتی که از شما سراغ داشته باشم، یا به رضایت شما به دست نیاورده‌ام، بلکه با همین شمشیر با شما مبارزه کرده‌ام...» (احمد بن محمد بن عبدربه، العقد الفرید، ج ۴، ص ۱۴۷).

متن ۳: عمرو بن بحر جاحظ، یکی از اندیشمندان و نویسندگان برجسته قرن سوم هجری، در ارزیابی خلافت معاویه، می‌نویسد: «آن‌گاه که معاویه به ملک [پادشاهی] نشست، بر بقیه شورا و جماعت مسلمانان اعم از انصار و مهاجران غلبه کرد. [آن سال را] سال جماعت نامیده‌اند، اما جماعت نبود و برعکس، سال تفرقه، زور، اجبار و غلبه بود...» (رسائل جاحظ، ج ۲، ص ۱۰-۱۱).

۱- شواهد فوق چه دلالتی بر شیوه تأسیس خلافت اموی دارد؟

۲- نکته مشترک سه متن بالا چیست؟

۳- شواهد دیگری را در تأیید یا رد ادعای شواهد فوق ارائه دهید.

بحث و گفت‌وگو

درباره ارتباط مشروعیت و مقبولیت نداشتن حکومت‌ها با توسل آنها به زور و خشونت گفت‌وگو نمایید.

۲- موروثی شدن خلافت

معاویه با تعیین ولیعهد برای خود، نخستین گام را برای موروثی کردن خلافت برداشت (برخی از خلفای اموی، هم‌زمان برای دو پسر خود به عنوان ولیعهد بیعت می‌گرفتند. این اقدام موجب ایجاد دودستگی و زمینه‌ساز اختلاف و رقابتی شد که خلافت امویان را از درون تضعیف کرد) ۱۷

۳- قومیت‌گرایی و تشدید تعصبات قبیله‌ای

امویان برخلاف روش اسلام که هر نوع تبعیض نژادی را ناروا می‌داند، به پیوندهای قبیله‌ای و قومی اهمیت زیادی می‌دادند. به همین دلیل در مرتبه اول، خاندان و قبیله خود یعنی بنی‌امیه و

بقایای کاخ هشام بن عبدالملک در اریحا

قریش را بر اقوام غیرعرب برتری بخشیدند. (در زمان حکومت ۱۸) موالی نامیده می شدند، موقعیت اجتماعی پایین تری نسبت به اعراب مسلمان داشتند و از برخی حقوق سیاسی، اجتماعی و اقتصادی محروم بودند. موالی اجازه نداشتند که منصب های سیاسی، نظامی و قضایی، مانند حکومت شهرها و ولایات، فرماندهی سپاه و قضاوت را بر عهده گیرند. (۱۸) زید فرزند امام سجاد علیه السلام و شورش عبدالرحمان بن اشعث داشتند. (۱۹) (عرب گرای امویان و تحقیر و تبعیض هایی که نسبت به مسلمانان غیرعرب، به خصوص ایرانیان روا می داشتند، یکی از عواملی بود که زمینه گرایش آنان را به مخالفان خلافت بنی امیه به خصوص اهل بیت پیامبر فراهم آورد. به همین دلیل، موالی حضوری چشمگیر در قیامها و شورش های ضد اموی مانند قیام مختار، قیام

فعالیت ۳

جست و جوی شواهد و مدارک

با رجوع به درس ۴، شواهدی ارائه کنید که دلالت بر مخالفت سنت پیامبر با قومیت گرایی دارد.

۴- تبعیض و نابرابری اقتصادی

(۲۰) خلفای اموی، بیت المال مسلمانان را همچون خزانه شخصی می دانستند و در توزیع درآمدهای عمومی، بیشتر منافع شخصی، خاندانی، قبیله ای و قومی خود را در نظر داشتند. برای مثال، امویان شیوه توزیع مساوی عطایا میان مسلمانان را که علی علیه السلام بنا نهاده بود، تغییر دادند و سهم به مراتب کمتری برای مسلمانان غیرعرب (موالی) در نظر گرفتند. همچنین در زمان برخی از خلفای اموی، برخلاف تأکید صریح اسلام، از نومسلمانان در خراسان و مناطق دیگر جزیه گرفته شد. (۲۰)

نمونه ای از سکه های دوره امویان

فکر کنیم و پاسخ دهیم

به نظر شما گرفتن جزیه از نومسلمانان نشانه کدام ویژگی حکومت اموی بود؟ این اقدام چه آثار سیاسی و اجتماعی می توانست داشته باشد؟

۲۱- چرا معاویه تفکر جبرگرایی را ترویج کرد؟

۲۲- درباره تفکر جبرگرایی اموی شرحی بنویسید؟

۲۳- شیوه حکومتی عمر بن عبدالعزیز بر چه اساسی بود و چه اصلاحاتی در شیوه حکومتی امویان انجام داد؟

۲۴- نتایج اصلاحی شیوه حکومتی عمر بن عبدالعزیز چه بود؟

۲۵- نتیجه جنبش های مخالف امویان چه بود؟

۵- ترویج تفکر جبرگرایی

و جامعه رخ می دهد، خواست و تقدیر الهی است و هیچ گریزی از آن نیست. در واقع، امویان می خواستند چنین القا کنند که فرمانروایی آنان و اقداماتی که انجام می دهند، تقدیر خداوند است و نباید در مقابل این تقدیر ایستاد. (۲۲)

معاویه و برخی از طرفداران او، برای آنکه مردم حکومت امویان را بپذیرند و در برابر آن مقاومت نکنند، به ترویج تفکر جبرگرایی پرداختند. بر اساس این فکر، تمامی آنچه برای انسان

یک توضیح

ولیعهدی یزید و قضای الهی

معاویه بن ابی سفیان در برابر مخالفت عایشه، همسر رسول خدا با جانشینی یزید، گفت: «این کار قضای الهی است و در قضای الهی کسی را اختیاری نیست». (ابن قتیبه، الامامة والسیاسة، ج ۱، ص ۲۰۵).

خلیفه های متفاوت

به همراه موالی، مهم ترین گروه مخالفان حکومت اموی را تشکیل می دادند. بازماندگان خوارج نیز با حکومت اموی سازگاری نداشتند و مخالفت می کردند. (این حرکت ها اگرچه با بی رحمی و خشونت زیاد امویان سرکوب شد، اما ماهیت واقعی حکومت بنی امیه را برای بسیاری از مسلمانان آشکار کرد و زمینه ساز انحطاط و ضعف حکومت آنان شد. (۲۵)

در میان خلفای اموی، عمر بن عبدالعزیز، هشتمین خلیفه این سلسله، شیوه های متفاوت در حکومت اتخاذ کرد و تصمیم گرفت به کتاب خدا و سنت پیامبر عمل کند. از این رو، تغییرات و اصلاحاتی را انجام داد؛ از جمله دستور داد فتوحات متوقف شود و از نو مسلمانان جزیه گرفته نشود. او همچنین دشنام گویی و اهانت به علی علیه السلام را که معاویه به اجبار رسم کرده بود، منع کرد و فدک را به اهل بیت بازگرداند. این اقدام ها موجب تغییر مهم و پایداری در سیاست امویان نشد؛ چرا که دوران خلافت عمر بن عبدالعزیز کوتاه بود و خلفای بعدی، سیاست او را کنار نهادند، اما نام نیکی از او برجای گذاشت. (۲۴)

قیام امام حسین علیه السلام

به گواهی بسیاری از مورخان و محققانی که درباره تاریخ اسلام، تحقیق کرده اند، نهضت عاشورا و شهادت امام حسین علیه السلام و یارانش در صحرای کربلا، فاجعه ای بزرگ و رویدادی سرنوشت ساز، نه تنها در تاریخ اسلام، بلکه در تاریخ بشر است. (این واقعه حماسی، تأثیر فکری، فرهنگی، سیاسی و اجتماعی بسزایی بر جوامع مسلمان، مخصوصاً شیعیان و حتی ملت های غیر مسلمان نهاده است. (۲۶)

قیام ها و جنبش های دوره اموی

شما درباره نهضت عاشورا مطالب زیادی را در کتاب های درسی و یا سایر رسانه ها خوانده و شنیده اید. مهم ترین پرسش درباره این واقعه که ذهن هر انسان را به خود مشغول می کند، این است که چرا امام حسین علیه السلام قیام کرد. به عبارت دیگر، فلسفه قیام آن حضرت چیست؟

با وجود آنکه معاویه و جانشینانش برای تحکیم حکومت خود از امکانات و ترفندهای سیاسی، نظامی، اقتصادی و تبلیغی مختلفی بهره می بردند، اما همواره با مقاومت و مخالفت های جدی روبه رو بودند. در سرتاسر دوران خلافت بنی امیه، مناطق مختلف جهان اسلام به ویژه عراق، حجاز (مکه و مدینه) و ایران صحنه مبارزه و جنبش های اعتراضی مخالفان حکومت اموی بود. شیعیان و پیروان علی علیه السلام که به علویان معروف بودند،

۲۶- یکی از مهم ترین نتایج قیام امام حسین (ع) را بنویسید؟

استنباط و تحلیل تاریخی

مطالب جدول صفحه قبل را با دقت مطالعه کنید و بگویید: الف) رهبری قیام‌های عصر اموی را چه افراد یا چه گروهی در دست داشتند؟ چرا؟ ب) قیام‌های زمان بنی‌امیه بیشتر کدام محدوده جغرافیایی از قلمرو خلافت را در بر گرفته بود؟ پ) ایرانیان در قیام‌های دور ان خلافت امویان چه نقشی داشتند؟

امامان شیعه در دوره بنی‌امیه

با شهادت امام حسین علیه السلام، امامت به تنها پسر باقی‌مانده آن **۲۸** پس از امام سجاد علیه السلام، امامان شیعه، عمده کوشش خود را بر حضرت، یعنی امام سجاد علیه السلام (۳۸-۹۴ یا ۹۵ق) انتقال یافت. دوره امامت آن حضرت یکی از سخت‌ترین دوران برای اهل‌بیت و شیعیان بود. **۲۷** (چهارمین امام شیعه، ضمن زنده نگهداشتن نام امام حسین علیه السلام، به بیان اهداف قیام کربلا پرداخت. ایشان همچنین با جلوگیری از ورود پیروان مکتب اهل‌بیت به درگیری‌های بی‌حاصل و کم‌فایده، به صورت مدبرانه‌ای مانع نابودی شیعیان شد. عبادت فراوان و دعاها و مناجات‌های دلنشین آن حضرت و رساله حقوق ایشان مشهور است. صحیفه سجادیه، کتابی شامل ۵۴ مناجات و دعا از امام سجاد علیه السلام است و نزد شیعیان جایگاه مهمی دارد. ایشان همچنین نقش تعیین‌کننده‌ای در

عرضه تعالیم اسلامی در مدینه داشت. **۲۷** (

پس از امام سجاد علیه السلام، امامان شیعه، عمده کوشش خود را بر ترویج اسلام، مبارزه با جریان‌های فکری منحرف و تربیت شاگردان توانمند متمرکز کردند و منظومه‌ای از معارف اسلامی با عنوان «مکتب اهل‌بیت» به وجود آوردند. از این رو، امام محمد باقر علیه السلام (۵۷-۱۱۴ق) و امام جعفر صادق علیه السلام (۸۳-۱۴۸ق) توانستند با بهره‌گیری از شرایطی که پدید آمد، نهضت علمی و وسیعی را سامان دهند. ایشان شاگردان زیادی را در معارف دینی مانند فقه، حدیث و تفسیر تربیت، و حقیقت مذهب تشیع را تبیین کردند. نهضت علمی این دو امام چنان گسترده و غنی بود که پیشوایان فکری و پیروان مذاهب غیر شیعی و حتی گاهی پیروان ادیان دیگر را نیز تحت تأثیر قرار می‌داد و به جلسه درس آنان می‌کشاند. **۲۸** (

بارگاه و ضریح امامان شیعه در قبرستان بقیع پیش از تخریب

۲۹- عباسیان در ابتدا فعالیت خود را چگونه شروع کردند؟

۳۰- روش کار و تبلیغی داعیان عباسی چگونه بود؟

۳۱- چه عاملی باعث افزایش فعالیت تبلیغی عباسیان شد؟

۳۲- سیاه جامگان چه کسانی بودند؟ رهبر آنها چه کسی بود؟

۳۳- اقدامات ابومسلم خراسانی را بنویسید؟
قیام عباسیان و سقوط امویان

۳۱) پس از مرگ هشام بن عبدالملک (۱۲۵ق) و تشدید اختلاف و نزاع در خاندان بنی امیه، فعالیت شبکه تبلیغاتی عباسیان به طرز چشمگیری افزایش یافت. ^{۳۳} دعوت عباسی به دنبال پیوستن ابومسلم خراسانی به جنبش و استقرار او در خراسان، وارد مرحله سرنوشت سازی شد. ابومسلم، سرانجام به فرمان رهبر جنبش عباسی، هواداران نهضت را فراخواند و سپاهی تشکیل داد. افراد این سپاه که شامل مسلمانان ایرانی و عرب ساکن خراسان بودند، پرچم‌های سیاه را که نشان عباسیان بود، برافراشتند و به «سیاه جامگان» مشهور شدند. ^{۳۳} ابومسلم با شکست دادن فرمانروایان اموی و فتح شهرهای مختلف خراسان و برخی نواحی دیگر، وارد کوفه شد و ابوالعباس سَفَّاح، ^{۳۲} از خاندان عباسی را به خلافت نشانید (۱۳۲ق). ابومسلم سپس بقایای نیروهای طرفدار خلافت بنی امیه را در هم کوبید و مروان بن محمد، آخرین خلیفه اموی، را به همراه بسیاری از اعضای خاندان او از میان برداشت. ^{۳۳}

عباسیان یا بنی عباس، خاندانی منسوب به عباس بن عبدالمطلب، عموی پیامبر هستند. ^{۳۹} با اوج‌گیری مخالفت و مبارزه با حکومت اموی در اوایل قرن دوم هجری، خاندان عباسی شبکه منظمی از داعیان (مبلغان) را به وجود آورد که به صورت سری فعالیت می‌کرد. این داعیان، کانون فعالیت‌های خود را مناطق دور از مرکز خلافت، به خصوص خراسان که گرفتار درگیری قبیله‌های مهاجر عرب بود، قرار داده بودند. ^{۳۹} تبلیغات داعیان عباسی بسیار زیرکانه و حساب شده بود. ^{۳۰} (آنان نخست، معایب حکومت بنی امیه و ظلم و ستم امویان به اهل بیت پیامبر را بیان می‌کردند و سپس بدون اسم بردن از فرد خاصی، مردم را به حکومت «آل محمد» فرا می‌خواندند. دعوت به آل محمد از یک سو باعث می‌شد که شیعیان و طرفداران اهل بیت جذب جنبش شوند و از سوی دیگر هویت رهبر واقعی جنبش شناسایی نشود و از تعقیب و مجازات در امان بماند. ^{۳۰})

۳۴- چگونه تشکیل حکومت امویان اندلس را بنویسید؟

کاوش خارج از کلاس

با استفاده از منابعی که دبیر معرفی می‌کند، مطالبی را در پاسخ به پرسش‌های زیر، گردآوری و در کلاس ارائه نمایید:
ابومسلم که بود؟ چرا و چگونه به جنبش عباسی پیوست؟ تأثیر و نقش او در موفقیت آن جنبش چه بود؟

امویان آندلس

۳۴) پس از سقوط خلافت اموی، یکی از نوادگان هشام بن عبدالملک به نام عبدالرحمان بن معاویه به شمال آفریقا فرار کرد. او سرانجام موفق شد شهر قرطبه در آندلس را تصرف و حکومت امویان را در آنجا پایه‌ریزی کند (۱۳۸ق).

ادامه ۳۴

۱- ابراهیم امام که پس از مرگ برادرش محمد بن علی رهبری جنبش را به دست گرفته بود، پس از بالا گرفتن کار ابومسلم در خراسان، به فرمان مروان بن محمد، آخرین خلیفه اموی دستگیر و در زندان مرد و یا به قتل رسید. محل سکونت رهبران جنبش عباسی در روستای حَمیمه واقع در کشور کنونی اردن بود.

۳۵- مسیحیان چگونه اندلس را از مسلمانان پس گرفتند؟

۳۶- درباره وضعیت اقتصادی اندلس شرحی بنویسید؟

۳۷- برجسته ترین میراث اسلامی اندلس چه بود؟ مسلمانان اندلس چه رشته های را رونق دادند؟

خاندان اموی با سرکوب شورش های داخلی و دفع حملات مسیحیان تا سال ۴۲۲ق، به صورت مستقل از خلافت عباسیان، بر سرزمین اندلس حکومت کردند (۳۵) پس از آن، خاندان های مسلمان دیگری بر سر کار آمدند که اتحاد و انسجام مناسبی نداشتند. به همین دلیل اندلس از نظر قدرت سیاسی و نظامی دچار ضعف و انحطاط شد. مسیحیان از این وضعیت استفاده کردند و به تدریج به فرمانروایی مسلمانان بر آن سرزمین پایان دادند (۸۹۸ق).

میراث تمدنی مسلمانان در اندلس

رفاه و رونق اقتصادی (۳۶) دوران حکومت مسلمانان در اندلس با شکوفایی اقتصادی و پیشرفت های شگرف علمی و تمدنی همراه بود. اسپانیای مسلمان، در مجموع، سرزمین ثروتمندی بود که شهرهایی بزرگ، آباد و پرجمعیت داشت. پیرامون این شهرها را ناحیه روستایی در بر می گرفت که ساکنان آن در رفاه و خوشبختی به سر می بردند و دارای مزارع سرسبز و گله های

بزرگ و کوچک دام بودند. شهرهای اندلس همچنین مراکز اقتصادی مهمی به شمار می رفتند و بازارها و کارگاه های صنعتی متعددی را در خود جای داده بودند. بازرگانی داخلی و خارجی در مسیرهای زمینی و دریایی رونق چشمگیری داشت و بازرگانان اندلسی ارتباط تجاری گسترده ای را با سرزمین های حوزه دریای مدیترانه و دیگر مناطق دور و نزدیک

پقرار کرده بودند. (۳۶)

پیشرفت علمی (۳۷) برجسته ترین میراث اسلامی اندلس، در عرصه علم و اندیشه تجلی یافت و مسلمانان اندلسی نقش مؤثر و پویایی را در پیشرفت رشته های گوناگون علوم و معارف از قبیل تفسیر، حدیث، فقه، کلام، ادبیات، پزشکی، داروسازی، گیاه شناسی، ریاضیات، نجوم و مهم تر از همه فلسفه ایفا کردند. (۳۷) به جرأت می توان گفت که بخش قابل توجهی از پیشرفت های علمی اروپاییان در قرون بعد، نتیجه آشنایی آنان با دستاوردهای علمی دانشمندان و عالمان مسلمان اندلسی بود.

بیشتر بدانیم

ابن رشد، بزرگ فیلسوف مسلمان اندلسی

ابوالولید محمد بن احمد، مشهور به ابن رشد (۵۲۰-۵۹۵ ق)، فیلسوف، شارح و مفسر آثار ارسطو، در قرطبه زاده شد. پدر و پدربزرگش هر دو از فقیهان نامدار و قضات برجسته زمان خود بودند. ابن رشد علوم و معارف مختلف از قبیل ادبیات عرب، فقه، کلام و فلسفه را نزد استادان مختلف فرا گرفت و مدت ها به عنوان قاضی در شهرهای سیویل و قرطبه به قضاوت پرداخت. وی در علم پزشکی و نجوم نیز تبحر داشت. ابن رشد را می توان بزرگ ترین فیلسوف مسلمان اندلسی دانست. شهرت خاص او در فلسفه ناشی از شرح و تفسیر آثار ارسطو، فیلسوف بزرگ یونانی است، به گونه ای که اروپاییان نیز به واسطه آثار این فیلسوف مسلمان با اندیشه های ارسطو بیشتر آشنا شدند. آثار ابن رشد به زبان های مختلف اروپایی ترجمه شده است. از جمله آثار وی می توان از **تَهَافُتُ التَّهَافُتِ** در رد کتاب **تَهَافُتُ الفلاسفة** غزالی، **جامع الفلاسفة**، **تفسیر مابعدالطبیعه ارسطو** و رساله ای در حرکت افلاک نام برد.

میلیون‌ها گردشگر را از اقصی نقاط جهان جلب می‌کنند. نمونه‌های شگفت‌انگیز دیگری نیز از معماری شکوهمند مسلمانان اندلسی بر جای مانده است.

شکوفایی معماری: اندلس اسلامی در عرصه معماری نیز بسیار شکوفا بود. مسجد جامع قرطبه و کاخ الحمراء غرناطه، دو شاهکار معماری جهان اسلام به شمار می‌روند که سالانه

مسجد جامع قرطبه

کاخ الحمراء - غرناطه

پرسش‌های نمونه

- ۱ عملکرد معاویه نسبت به تعهداتش در صلح با امام حسن علیه السلام را بیان کنید.
- ۲ ترفندها و اقدام‌های تبلیغاتی و سیاسی معاویه را برای دستیابی به قدرت و تأسیس خلافت اموی فهرست کنید.
- ۳ زمینه‌های سیاسی قیام‌ها و جنبش‌های عصر اموی را با ذکر مثال شرح دهید.
- ۴ دو مورد از دلایل موفقیت جنبش عباسیان را توضیح دهید.
- ۵ منابع و تحقیقاتی را که در این درس به آنها استناد شده است، استخراج و فهرست کنید.